…Упаду я зорею,

Мій вічний народе,

На трагічний і довгий Чумацький твій шлях.

Василь Симоненко. "Стільки в тебе очей…"

Навчальні піруети[9]

Стільки пам'ятає себе Василько, він хотів стати льотчиком. Як тільки загуде в небі — бігом надвір! Геть і ложку покине. Забуде і борщ, і мамині пиріжки, начинені смаженим борошном. Адже в небі — сталевий птах (це вам не чорногуз із їхньої повітки!) крилами розтинає хмари!.. Оце висота! Оце доля!

Змалку вподобав собі віршика, що склав троюрідний брат Льоня Щербань: "Я маленький льотчик, / Я зроблю літак…". Розповідав його вдома з таким запалом, наче то його власні рядочки. Мама навіть вирішила, що це не Льоня — Василько придумав. Так ненароком ця помилка й увійде в історію. Але вірш і справді наче Васильків. Бо є в ньому щось і від хвальковитих газет, що їх недолюблює, але почитує дідусь. А щось — від рідної колядки: Василько ж народився 8 січня, одразу після Різдва! Правда, колядують Василь із хлопцями покрадьки, щоб у сільраді та школі не пронюхали. На своєму кутку десяток хат обійдеш — та й по всьому. Але ж колядують! "Коляд-коляд-колядин, я у батька один", — схоже з Льоніним віршеням, хіба ні? Ото й тільки, що Василько не в батька один, а — в мами! Ну, іще в дідуся, звісно. Любить Василько їх дуже, і вони над ним трусяться.

Хоч нічого в них героїчного, нічого від романтичної льотчицької долі. Мама Ганна, в колгоспі наробившись, вечорами цокотить на швейній машинці — сусідів обшиває. Дід Федір Щербань, колгоспний комірник, після роботи косить, порається біля худоби та читає книжки-газетки. Василькові тільки й "польотів", що в розкрилені мамині руки, коли приходить увечері з роботи. Або — дідусеві назустріч, коли той із поля чи з базару в Лубнах несе онукові гостинчика "від зайця": окрайчик хліба, яблуко чи бублика. І то — це коли Василько маленький був, а нині півпарубка, семикласник уже!

У війну літаки не вабили, а лякали. Були схожі на чорні хрести й несли в собі смерть і руїну. Правда, щойно 1943-го їхнє село Бііївці звільнили од німців, Василько з Льонею Щербанем і собі спробували трохи "повоювати". Не льотчиками, то хоч піхотинцями. Ну, а піхоті чи льотчикам треба вміти стріляти.

Війна одгриміла, проте снаряди, патрони, гранати зостались. Всі хлопчаки тоді "запаслися": Гриша Симоненко автоматні диски прикопав у схованці, дід його — пістолети на сінокосі познаходив, Льоня ящиком патронів розжився. Василько ж озброївся в рідній клуні. Там, коли замерзали Удай і болота, часом переховувались партизани, і в очеретяній стрісі лишили… нагана й гвинтівку! Тож хлопці — за зброю. Висадили зі стріхи десант у бур'яни і дрібними перебіжками — в береги.

…Однак та перша військова операція скінчилась поразкою. Постріли з болота неабияк наполохали селян. "Солдатів" швидко виловили, зброю відібрали, босі вояки під грізним конвоєм Параски Щербань, і насмішкуватим поглядом чорногуза з клуні прибули додому. Увечері зазнали ще й публічного суду.

Хлоп'ячі вуха палали від батьківсько-дідівських зітхань, бідкання і докорів.

— Дурило мале! — трималась за серце заплакана мама. — Це ж тільки Божа ласка, що лиха не сталось!..

Але справжні герої не відступають.

— Як виросту, буду льотчиком і оженюся з італійкою! — звірявся Льоні Василь, коли вони через вікна колишньої церкви, де совєцька влада зробила клуб, дивились нове кіно. Кіно привозять мало не щодня. Нема електрики — вмикають движка і крутять, крутять, крутять... Хлопці через вікна пролазять, бо грошей — катма. Сьогодні кіно страх, яке цікаве, — італійське. Із Софі Лорен у головній ролі!

Хоча женячкою не переймається ще. Однак майбутню дружину Людмилу-Люсю, красуню не згірш італійської актриси, кликатиме трохи "по-кіношному": "Люсьєн".

А от льотчиком — уже зараз був би, і край!

Одначе мріяти — кожен може. Чого лиш не понамріюється, коли цілих дев'ять кілометрів тюпариш до школи, а потім, відучившись, — тих самих дев'ять дринзяєш назад? З 1942 року Василь учився в Біївецькій початковій, потім ходив до семирічки в сусідніх Єнківцях, а тепер — до десятирічки в село Тарандинці. Колись у Тарандинцях служив писарем

Василькiв прапрадід (теж Федором звався). Тільки прапрадід собі щодня верхи їздив, а хлопець — пішака. Як тепло й сухо — мовби й нічого. А дощами-снігами одежа-взувачка не встигала за ніч висихати на грубці. Пальто ж у Васі — вітром підбите, чоботи — босий слід знати...

Але до школи — це закон! Якось у несамовиту хуртечу, коли всі були певні, що з сіл у Тарандинці ніхто не приб'ється,

вчителька Уляна Миколаївна Демченко здивовано уздріла на шкільному порозі… сніговика! Коли "сніговик" обтрусився-обтупався-пообмітав паморозь, він зробився… Василем Симоненком!

— Тяжко тобі, Васю? — мама жаліє.

— Та чого там важко? — віджартовується-відсміхається каро-зеленими очиськама. — Доки дійду до школи — всі уроки повторю. Доки назад — усі пісні переспіваю!

Отже, мріяти — не сокирою махати! Проте і за рубанням дров чи очерету (дідусь уже старенький, хлопець — головний хазяїн у домі) мріяння Василька теж не покидає. Города копає — мріє, сіно згрібає — мріє, худобу порає — мріє!..

Льоні простіше: постановив собі, що стане поетом, і вперто прямує до мети. А тут же пером і папером не обійдешся! Треба щось робити, бо ж, як у Біївцях кажуть, без підпалу й дрова не горять!

…Нові "навчальні" польоти відбулись на Удаї, що несе поважно глибокі води через село.

Місцева парубота придумала такого собі лука. З усіх сил нахиляється донизу молода верба. Двоє тримають за гілки-шасі, доки "льотчик" не вибереться на "фюзеляж"[10] і не вчепиться руками за "рулі повороту" — верхівку.

— Три… чотири! — командують хлопці. — Від гвинта!

І — в-в-відпускають дерево.

Воно розправляється і пружиною викидає того, хто на верхівці, в річку. Пілот іде на зниження! Є контакт — геройський бульк у воду! Та-а-аке добро! І страх, і гордість, і, головне, безмежна радість польоту!

Але якось Василько, не втримавшись, "важелі" випустив завчасно…

Впав із триметрової висоти. Не у воду. Зайшов у штопор на берег, у мокрий пісок.

Лежма лежав кілька днів, так спина боліла. Згодом начебто минулось. Але — чи минулось?..

Бажання літати — не минулося точно. Його не могли відвернути жодні мамині плачі й дідові умовляння. Бо ж льотчик він чи ні, врешті-решт?!

Може, задерикуватий Василько послухався б твердого татового слова? Бо ж, як зізнається у вірші "Кривда":

Ну, нехай би смикнув за вухо,

Хай нагримав би раз чи два, — Все одно він би тата слухав І ловив би його слова…

От лише де він — той тато? У війну, подейкують, колишній бивецький учитель, художник і артист Андрій Симоненко воював. Дослужився навіть до високих чинів. Подейкують, що навіть — льотчик він, майор авіації… Проте щось там ніби не догодив начальству й тепер засланий до таборів… Якщо досі про Василька не згадував, то нині й поготів! І марно мама ще жде, ще на того "вітра" Андрія надіється…

Плаває ж Василько таки майстерно. Удай перепливає, мов торпеда.

Є на Удаї глибоченна яма — Бибиха, що в неї, за леґендою, було вкинуто бочку золота, ще й не одну. Золото хвилювало Василька найменше: від дідуся перейняв зневагу до всякого багатства й високих посад. Дід зовсім не переймався втратою дворянської грамоти Варвари Максимівни Остапенко — власної мами. Козаками були, мовляв, козаками й зостались. А всякі вислуги та звання — дурниці. Отож не золото манить Василька в загадковій удайській западині. Хочеться дна дістати! Поки що це нікому з місцевих парубчаків не вдається, але в майбутньому Василь таки добуде своїй родичці, дослідниці Щербанівського родоводу Любові Сердюк-Баран, мул із самісінького дна самої Бибихи!

Пірнання, плавання — це теж як планерування. Розтинаєш гущу води, наче ріжеш хмари. Тамуєш дихання, мовби ти в розрідженій атмосфері…

.. А коли йдеш на дно — ти наче підбитий фашистом літак…

Василько зазнав і цього — йти на дно.

Узявся перепливати річку, прив'язавши до спини весло. Але на той берег, де чекали хлопці з човном, доплисти не вдалось. Підступне латаття, таке гарне, біло-порцелянове, ненароком оперезало весло. Зчепилося з ремінцем, потягло в свої нетрі… Вже які "мертві петлі" виробляв — іще більше заплутувався. Ще трохи — і відчайдушний "льотчик" навіки "спікірує" годувати раків!..

Добре, що недалеко рибалив біївецький дядько!

…Тому дядькові й завдячує життям семикласник Василь, по-вуличному — Сурмилівський (мамина мама Варвара була Сурмило), майбутній поет Василь Симоненко…

Утім, киснути влітку на річці не геройство, а задоволення. Взимку скупатись — ото б! А то лише гасають на шкільних лижах, на саморобних дерев'яних, підбитих дротом ковзанах та "літають" на шалено розкручених "крутилкою" санках.

Узимку чи не взимку, але якось Василь із Олексієм Щербанем та Андрієм Туром постановили скупатися восьмого березня.

Посановили — зробили! Не вспіли й до середини доплисти, як нагодився одноокий Коля' (з війни без ока вернувся):

— А що це ви, паскудники, робите? А я бачу, що в береги пішли, та й не туди! У вас що, не всі дома — роз'їхалися на Клечання? Жити набридло?!

Як ухопить бісовий дядько дрючка, та як зачне виганяти їх із води!

Воно й самим кортіло вилазити, але — ґоґошились — ніхто не важився першим. Тож потайки навіть зраділи, що мусять капітулювати.

І це минулось. Ну, вкрило після того Василя всенького чиряками. Ну, загнилася щелепа в Андрія Тура. Але ж слава — пішла!

А славу треба плекати, щоб не забулася. Наступний "політ" відбувся на пасовиську, де Василь, після гусей і свиней, уже вибився на вищу сходинку пастушої "школи" — пас корівчину.

Добре у веселому товаристві серед безмежного зеленого простору щось вигадувати. Давно минулися дитячі ігри в цурки, в гилки, в рогатки й луки, в катання коліщати, в м'ячі, зваляні з коров'ячої шерсті. Тепер Василь упевнено приборкує і найноровистішого коня, вправно атакує "фашистів" поміж "окопами", спритно добуває вогонь кресалом і губкою. Тут, серед пастушків, "герой" змалку приохотився і до куріння (в рідного діда ні на грядках, ні в кисеті також тютюнець не переводиться!). Відтепер смалитиме безбожно, "по-чорному". Буде пояснювати, що тютюн заглушує голод, чи шукатиме інших виправдань. Знав би, яку фатальну й трагічну роль зіграє цигарка в його житті! Утім, то вже нашої історії не стосується.

А зараз парубота забагла "політати" на старому вітрякові, що кострубато стирчить у полі над єнківецьким шляхом. Баки заправлено, датчики настроєно, автопілот увімкнено…

…Василько й не пам'ятає до пуття, як це сталося. Знає, що був політ, була висота — потім усе зникло…

Того вечора пастушки принесли його додому в рядні. Ні встати, ні поворухнутися ще довго не міг.

"Хоч би нічого собі не відбило!!!" — товклось у стривоженій, передчасно посивілій маминій голові.

І це ж при тому, що змалку, вічно голодне й худюще, перехворіло всіма можливим болячками!

Помалу одужав. Минулося. Минулося?..

Набирання висоти

У чеканні того часу, коли зможе сісти в літак, Василько не лише "тренується". І не лише "відмінно" — та що там відмінно — блискуче! — навчається в школі. А й принагідно, між іншим, "шліфує" себе у Слові. Як поприходять Льоня та Гриша, як почнуть римувати-складати всякі історії! Як ото про однолітка Івана Кушніра, що нібито залицяється до доньок дядька Ченя: Дарини, Марії та Наталі:

… Вила, граблища, ломаки,

Запальнички і підсаки,

Днища, прядки, веретена —

Все під Ченеві знамена

Стало грізно в ряд…

.. А Кушнір, немов той кіт,

Все сидить біля воріт…

.. Якщо, Ченю, хочеш жить —

Мусиш зброю ти зложить,

Перестати воювать

І Марію нам віддать!

Довга поема теж закінчувалась "польотом", щоправда, жартівливим, з місцевої гори Лисак:

Ми із Симоном сиділи,

Наблюдали з Писака,

А як Чені наступали,

Задали ми драпака!

Симон — це одне з численних прізвиськ Василя Симоненка. Віршують у Василевому роду, крім Олексія Щербаня, ще й дядько Петро Щербань, трохи — брат по батькові (точніше, по безбатченству) Гриша Симоненко… Навіть відомий критик і письменник Прокіп Мисник — їхній далекий свояк. Зрештою, і мама, вже яка зайнята селянською та кравецькою роботою, а завше вдатна до влучного слівця, до гарної пісні! Згодом Ганна Федорівна збере почуті в рідному селі примовки-приказки в окремий зошит під назвою "Перлини поміж людей". Василь умисне обминає думку ще й про тата, котрий, кажуть, теж має літературний дар. Бо ніякий дар не може бути вищим за талант совісті, людяності, відповідальності! Сам він через ціле життя пронесе зароджену в дитинстві зневагу до забудькуватих невірних "пошти-батьків" і лицарську повагу до Жінки, до Матері.

Але найбільше будить Васильків поетичний дар дідусь Федір. Не лише тому, що Федір Трохимович нема-нема — та й забалакає "прикладно", римою. А ще й тому, що останні гроші віддасть на книжки для коханого внука. Головне — ті благодатні розмови довгими вечорами на печі або влітку на сінокосі. Кінця нема тим подорожам у минуле до свого роду, до рідної України!..

"Ми йдемо через сінокіс, і темніє над нами небо, і дзвенить земля на тисячу ладів, і я слухаю. Слухаю небо, і слухаю землю,

і слухаю дідову мову. І в серце моє вливається якась незрима сила, що на віки вічні прив'яже мене до цієї землі, до співучої тихої мови", — напише через роки.

І справді, манить Василька вже не так небо, як ця земля на межі полтавського степу й чернігівських лісів, наповнена буйною зеленню та розкішними чорноземами.

— Діду, а Україна — найкраща?

— Батьківщину, як і маму, люблять не за те, що вона краща за всіх, а за те, що — твоя, рідна.

..Можна все на світі вибирати, сину,

Вибрати не можна тільки Батьківщину…

— промовлятиме Василева пісня "Лебеді материнства". Облетить ця пісня, як і чимало інших Симоненкових поезій, увесь світ: Василева однокласниця почує її аж у Канаді. Чи ж варто мріяти про успішніші польоти?..

Лише 1947 року Василько з Льонею не те що літати — ходити не могли. Безсило повзали по молодесенькій травичці й "випасали" молоду кропивку, вишукували шпичаки, рогіз… Мало помагають млинці з жолудів (жолудяники), із висівок чи липового листя… Піти б на скошене поле й по стерні в рогозяний кошик колосків назбирати (однак пропадуть!) — так далеко ж… І об'їждчики стережуть, голодних дітей проганяють!..

Цей рік — рік уже третього для совєцької України голоду.

"Піснею про Сталіна починаєм день!" — наче на глум, бадьоро виспівує радіо. "Кращих ми не знаємо на землі пісень!" — знесиленими голосами підхоплює шкільний хор… А про голод наказано мовчати!

Мовчати? Хібо що до пори, до часу! Льоня он уже тихцем заримував тужливі рядки — відгук на недавню голодну смерть дівчинки Марійки, в яку був закоханий. Російською мовою — це мовби "краще", "поетичніше". Проте Василько відчуває: тут треба слів не "плакальних" — якихось інших. Яких? Ну, яких же?!!

…Чи не тоді вперше й прийшла підсвідома думка: гарним льотчиком зможе стати і хтось інший. Василь же мусить зробити щось таке, що… Що під силу буде лише йому одному! І це "щось" може стати його власним ПОЛЬОТОМ. Може, значно важчим, відважнішим, хай навіть — небезпечним… Але — його власним. І — щонайвищої висоти!

Справжні слова вже десь виболюються-народжуються у Василькові. І згодом таки виллються в сміливих поезіях "Жорна", "47 рік" та інших. Саме Василь Симоненко один із перших прорве мовчанку і скаже те, що давно болить його народові!

Деякі надміру чесні його поезії вже й зараз улюблена вчителька української літератури Марія Йосипівна Остапенко радить заховати й нікому не показувати. Пам'ятає колеґ, що зазнали репресій і таборів, як-от улюблений Васильків учитель Андрій Федотович Махиня!

Але ж боротися з брехливим злочинним суспільством — це завжди ризик!.. Тому юнак не спиняється в польоті.

Хіба не зухвальством стане стрімке Василеве піке в "шістдесятництво"?[11]

Хіба ж не зухвалим піке буде таке-от, ніби з найвищих висот промовлене, освідчення Україні в любові:

Ради тебе перли в душі сію,

Ради тебе мислю і творю —

Хай мовчать Америки й Росії,

Коли я з тобою говорю.

Поки що, правда, його вірші-здебільшого виписані залізним пером звичайні заримовані куплети: "Бігав вовк по горах, / Здобичі шукав. / І у гірких сльозах / Долю проклинав"… Часто — смішні, про односельців.

Або й кусючі епіграми на учнів, на вчителів. Зате як заримує щось ліричне — аж серце мліє!

Рівняється на тих, кого так любить із сотень жадібно "проковтнутих"-прочитаних, майже вивчених напам'ять книжок. Тарас Шевченко, Іван Франко, Василь Стефаник, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Павло Тичина, Алєксандр Блок, Сєрґєй Єсенін, Едуардас Межелайтіс, Еріх Марія Ремарк, Ернест Гемінґвей…

Пізніше, як зазначить Лілія Шитова, проникне в таємниці забороненого совєцькою імперією "Розстріляного відродження"[12]: у творчість майже нікому не відомих тоді Миколи Зерова, Василя Еллана-Блакитного, Тодося Осьмачки,

Валеріана Підмогильного, Василя Чумака, Євгена Плужника, Миколи Вороного…

Що далі, то старанніше нарощуватиме "висоту", вимоги до власних текстів. Тому й надрукується вперше нескоро: аж 1 грудня 1957 року, в газеті "Черкаська правда". Навіть укладе такі собі 5 заповідей справжнього поета. Його майбутній черкаський колеґа-приятель, журналіст Микола Сніжко ці заповіді чітко запам'ятає і перекаже нащадкам:

1. Знати мову, якою пишеш. (Говорити українською мовою, а не "на українській мові").

2. Стати освіченою людиною.

3. Не бути байдужим до людей.

4. Працювати до сьомого поту.

5. Мати те, що від Бога, — талант.

Шкода, що так недовго розвиватиметься його талант, шкода, обірветься на злеті, на порозі, може, найкращих творів…

Але навіть за цих умов наш чорнявий високочолий хлопчина, чиє ім'я в перекладі з грецької означає "володар", "господар" чи "цар", устигне стати Володарем Неба, Найвищої Висоти…

Такий ось швидкий і стрімко-вертикальний шлях ("кабрирування" по-льотчицькому). Із малого полтавського села — в класики.

Прямісінько у безсмертя.

Історія людини в історії людства

Василь Андрійович Симоненко — поет, прозаїк, перекладач, журналіст. Народився 8.01.1935 в с. Бїївці Лубенського району Полтавської області. Помер 13.12.1963 в Черкасах, там і похований.

1957 року закінчив факультет журналістики Київського університету імені Т. Шевченка. У 1957–1960 рр. працював у газеті "Черкаська правда", в 1960–1963 рр. — у газеті "Молодь Черкащини", власним кореспондентом "Робітничоїгазети".

Його поетичні збірки: "Тиша і грім" (1962), "Цар Плаксій та Лоскотон" (1963 і 1967), "Подорож в країну Навпаки" (1964), "Земне тяжіння" (1964), "Поезії" (1966), "Лебеді материнства" (1981), "Народ мій завжди буде" (1990) та багато інших.

Прозові збірки: "Вино з троянд" (1965), "Півні на рушниках (оповідання, щоденник)" (1992) та інші.

Його поезія глибоко патріотична, публіцистична, пристрасна, лірична, часто в'їдливо-саркастична, чесна, серцевинно народна. Як і його своєрідна та обнадійлива проза, вона вже починала виростати з "традиційної" поетики й підніматися до нових рівнів художньої якості, але на цьому шляху Симоненка зупинила смерть.

На твори В. Симоненка написано чимало пісень: "Синові", "Лебеді материнства" А. Пашкевича, "Крізь століття" А. Чекаля, "Український лев" В. Морозова, "Там, у степу, схрестилися дороги" бандуристів Василя та Миколи Литвинів, а О. Винокур за баладою "Русалка" створив балет. За мотивами

Симоненкової творчості художники В. Клименко, І. Кулик, В. Кузьменко, Т. Гордова, М. Бабак малювали картини.

1995 року В.Симоненкові посмертно присуджено Державну премію України імені Т. Шевченка. Його твори перекладені багатьма мовами.